

RECENZJA

pracy doktorskiej

ks. mgr. SERGIUSZA BOWTRUCZUKA pod tytułem

Problematyka metod pracy z chórem w Kościele prawosławnym

napisanej pod kierunkiem abp. prof. dr. hab. Jerzego (Pańkowskiego).

Sporządzona została w związku z prowadzonym postępowaniem o nadanie stopnia naukowego doktora nauk teologicznych w zakresie teologii praktycznej.

Przewód doktorski księdza magistra Sergiusza Bowtruczuka został wszczęty Uchwałą Rady Wydziału Teologicznego Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie. Autor dysertacji jest studentem studiów doktoranckich w zakresie dialogu i edukacji ekumenicznej - nauki teologiczne; studia doktoranckie w zakresie nauk teologicznych (nr albumu: Studia Doktoranckie ChAT 318). W dniu 30 stycznia 2020 roku została podjęta Uchwała Rady Wydziału Teologicznego ChAT wyznaczającą recenzentów w wyżej wymienionym postępowaniu.

Do oceny została przedstawiona dysertacja doktorska zatytułowana *Problematyka metod pracy z chórem w Kościele prawosławnym* obejmująca 356 stron. Według słów Doktoranta: „dysertacja poświęcona jest szerokiej problematyce metod pracy z chórem cerkiewnym. Uwzględnia ona specyficzne warunki pracy dyrygenta z zespołem śpiewaczym, charakterystycznym dla zdecydowanej większości prawosławnych parafii Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. Praca badawcza przeprowadzona na potrzeby niniejszej pracy pozwala jednoznacznie stwierdzić, że dla uzyskania wysokiego poziomu artystycznego chóru, ważna jest właściwa wiedza o zjawiskach muzycznych występujących w partyturze. Głos ludzki to swego rodzaju instrument muzyczny. Wiedza o budowie i funkcjonowaniu aparatu głosowego jest bardzo ważna, a znajomość podstawowych zasad higieny pozwoli zachowywać go w dobrej kondycji. Zdrowy i piękny głos każdego śpiewaka ma wpływ na ogólne brzmienie chóru.

Uzyskanie pięknego brzmienia zależne jest również od odpowiedniego doboru głosów pod względem barwy oraz skali głosowej. Niezwykle istotne jest także właściwe ustawienie chóru, które powinno zabezpieczyć wykonawcom możliwie najlepsze warunki dla wspólnego muzykowania. Ważny jest ponadto techniczny aspekt ustawienia chóru, zarówno w świątyni, jak i poza nią, podczas występów koncertowych. Do czynników wpływających na śpiew możemy zaliczyć m.in.: oświetlenie, kaloryfery, wiatraki, ilość pulpitów na nuty oraz dostępność partytur nutowych. Istotną rolę w ustawieniu chóru odgrywa także stopień trudności repertuaru, obecność solistów a także proporcje głosowe w chórze. Ustawienie chóru powinno zabezpieczyć dobry kontakt wzrokowy dyrygenta z każdym śpiewakiem. Na piękno brzmienia ma wpływ również estetyka wydobywania głosu związana z postawą śpiewających. Prawidłowa postawa podczas fonacji powinna być wyprostowana, a przy tym elastyczna, rozluźniona i jednocześnie zmobilizowana i aktywna. Tego rodzaju postawa umożliwia utrzymanie mięśni całej klatki piersiowej w elastycznym napięciu, co sprzyja polepszeniu podparcia oddechowego. Charakterystyczne dla nieprawidłowej pozycji jest uniesienie głowy do góry oraz wysunięcie jej do przodu. Efektem nieprawidłowej postawy może być np. zaniżanie tonacji. Podstawowa wiedza o wokalnych i technicznych aspektach powinna być przekazywana na próbach chóru. Na dyrygencie, z uwagi na jego kierowniczą funkcję, spoczywa obowiązek należytej organizacji prób oraz merytorycznego ich przygotowania jak też prowadzenia. Dobrze przygotowana próba stanie się miejscem oderwania się od codzienności i doświadczeniem wspólnoty, a dążenie do maksymalnego wykorzystania czasu pozwoli zaoszczędzić głos śpiewającym. Jednym z wielu czynników, mających wpływ na szybkość przyswajania nowego materiału muzycznego jest precyzyjny sposób wyrażania się dyrygenta. Krótkie i zrozumiałe uwagi pozwolą uniknąć zbędnego komunikacyjnego chaosu.

Ważnym elementem pracy dyrygenta z chórem, na który należy zwrócić uwagę, jest dostosowanie poziomu repertuaru do możliwości wokalnych śpiewających. Absencja na próbach, brak aktywności, poczucie winy oraz utrata wiary w swoje możliwości mogą być objawami zawyżonych oczekiwań w stosunku do wykonawców. Innym aspektem doboru repertuaru jest zgodność warstwy tekstowej z jej wyrażeniem w warstwie muzycznej. Wszystko, co będzie śpiewane podczas nabożeństwa, powinno przede wszystkim odpowiadać cerkiewnemu stylowi i sprzyjać nastrojowi modlitwy. Warto zauważyć, że ważnym elementem doboru repertuaru jest miejsce wykonania. Sposób wykonania oraz muzyczna interpretacja tego samego utworu na koncercie

może być inna niż w świątyni. Śpiew na nabożeństwie wymaga zwrócenia szczególnej uwagi na przekaz treści teologicznych zawartych w tekście. Występ koncertowy w dużo większym zakresie umożliwia zaprezentowanie artystyczno-wokalnych możliwości śpiewających. Sposób wykonania i interpretacja uzależniona jest od osoby dyrygenta, jego artystycznego wyczucia, ułożenia jego sylwetki, oraz czytelności gestów jego rąk. Przemyślane ruchy jego rąk powinny nieść określoną informację, zgodną z zapisem partytury. Nie ulega wątpliwości, że ruchy rąk są środkiem oddziaływania dyrygenta na wykonawców. Od ich czytelności w znacznym stopniu zależy między innymi synchronizacja wykonania oraz realizacja niuansów agogicznych i dynamicznych partytury. Znajomość ośmiu skal tonalnych, na których oparty jest rytm prawosławnych nabożeństw, jest ściśle przestrzegana zasadą. Charakterystyczne dla pracy dyrygenta funkcje: wykonawcza, liturgiczna, administracyjna oraz redaktorska mają wpływ na przebieg i jakość każdego nabożeństwa. Umiejętności czysto dyrygenckie, chórmistrzowskie, talent muzyczny i zdolności wokalne, połączone z zaangażowaniem grupy śpiewających, napełniają prawosławną świątynię pięknem śpiewanej modlitwy.”

BUDOWA FORMALNA PRACY

Wstęp

Rozdział 1. *Biblijne podstawy muzyki cerkiewnej.*

Rozdział 2. *Zarys śpiewu cerkiewnego na Rusi.*

- 2.1. Śpiew kondakarny.
- 2.2. Śpiew neumatyczny.
- 2.3. Śpiew liniowy.
- 2.4. Śpiew bułgarski, grecki, kijowski, śpiewy monasterskie.
- 2.5. Śpiew partesny.
- 2.6. Metodyka pracy na przykładzie zawodowych korporacji śpiewaczych.

Rozdział 3. *Podstawowe zasady muzyki.*

- 3.1. Dźwięk.
- 3.2. Pismo nutowe.
- 3.3. Gama.
- 3.4. Klucze muzyczne.
- 3.5. Takt.
- 3.6. Znaki chromatyczne.
- 3.7. Pauzy.
- 3.8. Przedłużenie wartości nut i pauz.
- 3.9. Interwały.
- 3.10. Akordy i ich rodzaje.
- 3.11. Agogika (tempo) i dynamika.

- 3.11.1. Tempo.
- 3.11.2. Taktowanie – podstawowe schematy.
- 3.11.3. Dynamika.
- 3.12. Skróty pisowni muzycznych.
- 3.13. Artykulacja.
- 3.14. Dykcja.

Rozdział 4. *Głos ludzki. podstawowe pojęcia.*

- 4.1. Budowa aparatu głosowego.
 - 4.1.1. Budowa i funkcjonowanie aparatu fonacyjnego.
 - 4.1.2. Budowa i funkcjonowanie aparatu rezonacyjno - artykulacyjnego.
 - 4.1.3. Budowa i funkcjonowanie aparatu oddechowego.
 - 4.1.4. Rezonatory i rejestry głosowe.
- 4.2. Choroby aparatu głosowego.
 - 4.2.1. Afonia - bezgłos.
 - 4.2.2. Dysfonia - chrypka.
 - 4.2.3. Guzki śpiewacze.
 - 4.2.4. Choroby wynikające z wadliwej fonacji.
 - 4.2.5. Choroby niezależne od fonacji.
- 4.3. Podstawowe zasady higieny głosu.

Rozdział 5. *Wybrane zagadnienia dotyczące organizacji chóru.*

- 5.1. Podstawowe pojęcia o chórze.
- 5.2. Rodzaje chórów.
- 5.3. Dobór chórzystów – wokalna organizacja chóru.
- 5.4. Ustawienie chóru.
 - 5.4.1. Aspekt wokalno - artystyczny ustawienia chóru.
 - 5.4.2. Aspekt techniczny ustawienia chóru.
- 5.5. Postawa śpiewaka.
- 5.6. Próby chóru.
 - 5.6.1. Wybrane zagadnienia dotyczące przygotowania dyrygenta do próby.
 - 5.6.2. Problematyka wybranych elementów przygotowania chóru.
- 5.7. Dobór repertuaru.
 - 5.7.1. Wybór repertuaru do nabożeństwa.
 - 5.7.2. Układanie repertuaru koncertowego.
- 5.8. Analiza wybranych problemów związanych z pracą nad utworem.
 - 5.8.1. Organizacja prób.
 - 5.8.2. Praca nad synchronizacją utworu – analiza wybranych problemów.
- 5.9. Interpretacja utworów muzyki cerkiewnej.

Rozdział 6. *Problemy wykonawcze.*

- 6.1. Intonacja.
- 6.2. Wibracja – problem czy walor wzbogacający śpiew.
- 6.3. Dykcja.
- 6.4. Trema.
- 6.5. Specyfika śpiewu w języku cerkiewno-słowiańskim.

6.6. Przesadny rezonans nosa.

6.7. Akustyka pomieszczeń.

Rozdział 7. *Dyrygent chóru. Analiza wybranych elementów techniki dyrygenckiej.*

7.1. Postawa dyrygenta.

7.2. Ręka i gesty.

7.3. Podawanie tonacji.

7.4. Rola dyrygenta.

Rozdział 8. *Oktoich. Ogólna charakterystyka ośmiu tonów.*

8.1. Ton pierwszy.

8.2. Ton drugi.

8.3. Ton trzeci.

8.4. Ton czwarty.

8.5. Ton piąty.

8.6. Ton szósty.

8.7. Ton siódmy.

8.8. Ton ósmy.

8.9. Dostosowanie tonacji do układu głosów.

Zakończenie

Bibliografia

Streszczenie (w języku polskim i angielskim)

Aneksy

Aneks 1. Klucze muzyczne

Aneks 2. Przykład wysoko zapisanego głosu basowego

Aneks 3. Wybrane gesty dyrygenckie wg ks. M. Fortunato i ich interpretacja

Aneks 4. Regulamin chóru metropolitalnego w Warszawie z 1933 r.

Aneks 5. Wybrane łamańce językowe dla ćwiczenia dykcji.

Aneks 6. Przykłady programów koncertowych chóru św. Marii Magdaleny

Aneks 7. Wybrane wprawki wokalne na rozśpiewanie chóru

Aneks 8. Przykłady nutowe.

W **Rozdziale I** Autor w bardzo szczegółowy sposób przedstawia fragmenty Pisma Świętego związane i odnoszące się do szeroko pojmowanego „śpiewu”. W jednym z przypisów można znaleźć informację, że słowa „śpiew” „śpiewać” występują w Starym Testamencie 309 razy, zaś w Nowym Testamencie - 36 razy. Hebrajski termin *lam-menaceach* tłumaczony jako *kierownik* lub *przewodnik chóru* w samej Księdze Psalmów pojawia się 55 razy. Oprócz rozważań dotyczących Biblii pojawiają się cenne uwagi o śpiewie oraz instrumentach towarzyszących z pism: św. Grzegorza z Nyssy, św. Jana Chryzostoma, św. Bazylego Wielkiego. Autor dysertacji przytacza postać i twórczość św. Romana Melodosa (ponad 1000 kondiakonów m.in. Akatyst ku czci Bogurodzicy). Znajdują się też informacje o powstaniu materiału tekstowego i muzycznego

prawosławnych ksiąg liturgicznych: *Oktoichu*, *Minei*, *Triodionu Postnego* i *Triodionu Paschalnego* oraz formowaniu się podstaw wschodniego śpiewu liturgicznego - działalność św. Andrzeja z Krety (uchodzącego za prekursora nowego rodzaju pieśni zwanych *kanonami*), św. Kosmasa z Majumy oraz św. Jana z Damaszku.

Rozdział II zawiera krótki zarys sztuki chóralnej Rusi z wyodrębnieniem trzech głównych etapów: epoka śpiewu jednogłosowego (X wiek do pierwszej połowy XVII wieku); epoka rozwoju śpiewu wielogłosowego na wzór zachodni (XVII wiek do 1917 roku); etap trzeci (trwający od Rewolucji Październikowej do czasów współczesnych). Ks. Bowtruczuk krótko charakteryzuje też rodzaje śpiewów cerkiewnych: śpiew kondakarny (funkcjonujący w cerkwi do XIV wieku); śpiew neumatyczny /*znamiennyj*/ (jeden z najstarszych systemów wschodniego śpiewu liturgicznego); śpiew liniowy (rdzennie cerkiewna polifonia); śpiewy - bułgarski grecki, kijowski, monasterskie; aż po śpiew partesny (związany z otwarciem Rusi na zachód, co wiązało się z przenikaniem poprzez metropolie kijowską wielogłosowości opartej na wzorcach europejskich). Naturalnym następstwem tych wpływów była konieczność kształcenia techniki wokalne, umiejętności czytania nut, powstanie wykształconej kadry śpiewaczej czyli stworzenie „zawodowych korporacji śpiewaczych” w dwóch ośrodkach: Petersburgu i Moskwie. Bardzo cenne są uwagi Autora dotyczące działalności kompozytora i dyrektora Nadwornej Kapeli - Dymitra Bortniańskiego w Petersburgu oraz moskiewskiego Chóru Synodalnego i działającej przy nim Szkoły Synodalnej, której program nauczania można porównywać ze współczesnymi programami wyższych szkół muzycznych. Wielkie mistrzostwo Nikołaja Danilina - dyrygenta Chóru Synodalnego zaowocowało wieloma prawykonaniami m.in. arcydzieła Sergiusza Rachmaninowa *Całonocne czuwanie* op. 37.

Mottem **Rozdziału III** *Podstawowe zasady muzyki* są słowa z Księgi Jeremiasza (Jr 48,10) „Przeklęty ten, co wypełnia dzieło Pańskie niedbale”. Według Autora dysertacji: „Starannością wykonywania muzyki cerkiewnej powinien być zainteresowany nie tylko dyrygent, ale również i jego chórzyści. Służy temu nie tylko zapoznanie się z rozwojem śpiewu, rolą jaką pełni w czasie nabożeństwa, ale przede wszystkim poznanie podstawowych zasad i zjawisk muzycznych, które znajdują swoje odzwierciedlenie w wykorzystywanych partyturach muzycznych. Niedbale wykonawstwo może mieć swoje korzenie właśnie w braku elementarnej wiedzy lub w nieumiejętności właściwej interpretacji zjawisk muzycznych. Dla amatorów muzycznych poznanie podstawowych zasad muzyki jest wprowadzeniem w trudną

problematykę łączenia teorii i praktyki. Znajomość zasad w dużym stopniu ułatwia współpracę dyrygenta i chórzystów, ma bowiem bezpośredni wpływ na tempo i precyzję czytania partytur muzycznych". Zgodnie z tymi słowami na kolejnych prawie 50 stronach opisana została podstawowa wiedza teoretyczna dotycząca zagadnień związanych z zasadami muzyki. Potrzeba opracowania i przedstawienia tej wiedzy w taki sposób wynika z badań własnych Autora (informacje zostały pozyskane w formie ankiet dotyczących specyfiki pracy dyrygentów chórów parafialnych; wykonywanego repertuaru; problemów wykonawczych i organizacyjnych) przeprowadzanych w wybranych parafiach diecezji warszawsko-bielskiej, białostocko-gdańskiej, lubelsko-chełmskiej, wrocławsko-szczecińskiej, łódzko-poznańskiej oraz wśród uczestników Spotkań Psalmistów i Dyrygentów w klasztorze w Jabłecznej ale **przede wszystkim** w oparciu o bogate doświadczenia własne wynikające z wieloletniej aktywnej pracy jako dyrygent chóru cerkiewnego.

Potrzeba zamieszczenia **Rozdziału IV** *Głos ludzki. Podstawowe pojęcia* wynikała ze słusznego przekonania Autora, że „dla każdego śpiewaka wiedza na temat budowy, funkcjonowania oraz chorób aparatu głosowego może być pomocna w utrzymaniu go w dobrej kondycji przez wiele lat”. W zwięzły, ale mimo wszystko w wyczerpujący sposób, przedstawiona została budowa aparatu głosowego w kontekście współdziałania miejsc powstawania dźwięku z podstawowym elementem jakim jest oddychanie (z trzema typami pracy klatki piersiowej z działaniem przepony. Cenne są rozważania dotyczące chorób głosu ze szczególnym uwzględnieniem afonii i dysfonii. Rozdział kończą bardzo trafne uwagi o podstawowych zasadach higieny głosu, prostych zasadach, ale jakże często zapominanych w życiu codziennym.

Rozdziały V, VI, VII są w ocenie piszącego te słowa najważniejszym ogniwem dysertacji. Ks. mgr Sergiusz Bowtruczuk wnikliwie, ale też z wielką wiedzą płynącą przecież z wieloletniego doświadczenia chórmistrzowskiego oraz doskonale dobranych materiałów źródłowych przedstawia rozważania dotyczące jak najszerzej pojętych zagadnień związanych z chórem, chórzystami i dyrygenturą chóralną. Bardzo trafne są uwagi Autora o wokalne organizacji chóru - przede wszystkim o doborze chórzystów; ustawieniu chóru w aspekcie wokalnie - artystycznym i w aspekcie technicznym. Cenne są spostrzeżenia dotyczące organizacji prób chóru oraz przygotowania dyrygenta do prowadzenia tych prób. Podrozdział *Dobór repertuaru* porusza zasadniczy problem różnicy między repertuarem wybieranym na potrzeby nabożeństw a konstruowaniem interesujących programów występów koncertowych

(bardzo dobrze ilustrują to przykłady złego doboru repertuaru wraz z omówieniem popełnionych błędów)

W **Rozdziale VI** Autor zajmuje się problemami wykonawczymi: intonacją, wibracją, dykcją, tremą. Podrozdział *Specyfika śpiewu w języku cerkiewno-słowiańskim* to esencja tego rozdziału. Co najciekawsze, Autor prowadzi rozważania nie tylko opierając się na swoim doświadczeniu ale posiłkuje się wynikami ankiet przeprowadzonych wśród dyrygentów chórów cerkiewnych w parafiach miejskich i wiejskich. Dużym zaskoczeniem dla recenzenta była informacja o problemie jaki jest dla wielu chórzystów czytanie w języku cerkiewno-słowiańskim, co chociażby determinuje tempo wykonywanych utworów. Jakże to częsta w życiu muzycznym sytuacja, gdy na interpretację wpływ ma niestety trudność utworu...

Rozdział VII *Dyrygent chóru. Analiza wybranych elementów techniki dyrygenckiej* jest w opinii recenzenta jednym z najcenniejszych fragmentów ocenianej rozprawy doktorskiej! Uwagi dotyczące: postawy dyrygenta (twarz, mimika, oczy), sylwetki, znaczenia rąk dyrygenta świadczą o olbrzymiej wiedzy Autora. Chciałbym, od lat będąc też nauczycielem dyrygowania, żeby każdy pamiętał i przekazywał taką wiedzę, ale przede wszystkim egzekwował ją, najpierw od siebie podczas pracy z zespołami a potem od swoich uczniów. Słowa „ręce dyrygenta są centrum dowodzenia chórem” oraz „ręka dla dyrygenta jest tak samo niezbędna, jak dla wokalisty głos, a dla pianisty i instrumentalistów - palce” świadczą o głębokim przekonaniu Autora dla wagi poruszanych problemów, a że rozważania o dyrygencie ilustrowane są własnymi rysunkami ks. Bowtruczuka - tym bardziej są przekonujące. Zacytowane słowa Antoniego Szalińskiego, wieloletniego dziekana Wydziału Dyrygentury Chóralnej, wspaniałego chórmistrza, ucznia Profesora Stanisława Wisłockiego (piszący te słowa był ostatnim absolwentem tej legendarnej klasy dyrygentury) - „Jaki ruch - taki dźwięk” powinny być podstawowym przykazaniem każdego dyrygenta.

Dla recenzenta wielkim pouczeniem, za które po prostu serdecznie dziękuję, było zamieszczenie charakterystyki gestów dyrygenckich opracowanych przez Ojca Michaiła Fortunato, który nazwy ruchów dyrygenckich odnosił do tekstów Pisma Świętego oraz cerkiewnej hymnografii: gesty Симеона Богоприимца „Starca Symeona”; Благодарение lub Воздеяние руку моею „Podniesienie mych rąk”; Беседа „Dyskusja”; Снизшел еси „Zstąpiłeś”; Приидите людие „Przyjdźcie ludzie”; Почерпите воду с веселием „Z radością zaczerpnijcie wodę”; Чаша „Kielich”; Воздух;

Стучите и отверзется; Обятия Отца; Руце распростер Даниил; Ловца; Перст указующий.

Według słów Autora zwieńczeniem dysertacji jest **Rozdział VIII** poświęcony analizie figur melodycznych poszczególnych tonów - *glasów*. „Śpiewy *obichodu* ukazują pełnię prawosławnego postrzegania świata. [...] Jeśli człowiek prawdziwie przeżywa znaczenie *stychyr*, *troparionów kanonów*, zapoznaje się z modlitwami cyklu dobowego i rocznego cyklu nabożeństw, jeśli modli się tymi słowami, wtedy ma odwagę powiedzieć razem ze świętymi /słowami *troparionu* jutrzni Wielkiego Postu/: *Stojąc w świątyni Twojej chwały uważamy, że stoimy na niebiosach*. Pośrednikiem między wielowiekową tradycją Świętych Ojców, a modlącymi się w Cerkwi, jest chór kierowany przez dyrygenta. To na śpiewających spoczywa największa odpowiedzialność wypracowania prawidłowej formy przekazu tego drogiego dziedzictwa Cerkwi”.

Podsumowując należy stwierdzić, że dysertacja księdza Sergiusza Bowtruczuka *Problematyka metod pracy z chórem w Kościele prawosławnym* jest także gotowym podręcznikiem gromadzącym w jednym miejscu wiedzę potrzebną chórmistrzowi do doskonałego prowadzenia chóru. Taka pozycja powinna być udostępniona poprzez wydanie, które wypełni braki podobnych opracowań na rynku podręczników dyrygowania, a skierowana będzie do szerokiej rzeszy chórmistrzów, nie tylko związanych posługą w Cerkwi. Tak cenne informacje powinny trafić do każdego kto zajmuje się trudną sztuką dyrygowania - prowadzenia muzyki.

Z recenzenckiego obowiązku należy podkreślić bardzo starannie dobrane źródła bibliograficzne. Z jednej strony z literatury w języku polskim (cenne jest wykorzystanie autorów związanych z Uniwersytetem Muzycznym Fryderyka Chopina: profesorowie - Tadeusz Wroński, Antoni Szaliński; Mirosława Florczak /absolwentka w klasie dyrygentury piszącego te słowa/, Agata Szkiełkowska i Ewa Kazanecka, oraz pozycji w tłumaczeniu Daniela Synowca /również absolwenta mojej klasy dyrygowania/ *Kompendium dyrygentury chóralnej* Kurta Thomasa i Alexandra Wagnera). Bogate źródła obcojęzyczne (88 pozycji), praktycznie niedostępne dla polskiego czytelnika, dzięki tłumaczeniom cytowanych fragmentów dokonanych przez Autora, pozostaną w polskim obiegu naukowym (choćby jak przytoczona wcześniej w recenzji charakterystyka gestów dyrygenckich Ojca Michaiła Fortunato).

Drobne zauważone literówki, nie do uniknięcia w tak obszernej pracy, zostaną przekazane Autorowi w oddzielnym zestawieniu.

KONKLUZJA

Biorąc pod uwagę przedstawione dzieło - znakomitą rozprawę *Problematyka metod pracy z chórem w Kościele prawosławnym*, która jest oryginalnym i twórczym opracowaniem, opartym o bogaty materiał źródłowy, spełniającym pod względem merytorycznym i formalnym warunki stawiane pracom doktorskim, powołując się na *Ustawę o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki* z dnia 14 marca 2003 roku (Dz.U. z 2003 roku nr 65, poz. 595, z późniejszymi zmianami), wnoszę o dopuszczenie księdza magistra SERGIUSZA BOWTRUCZUKA do dalszego postępowania w przewodzie doktorskim.

Stanisław A. Wesołowski.